

The Problems of Literary Genres
Les problèmes des genres littéraires

ŁÓDZKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

SOCIETAS SCIENTIARUM LODZIENSIS

WYDZIAŁ I

SECTIO I

Zagadnienia Rodzajów Literackich

TOM LVII,
ZESZYT 2 (114)

Łódź 2014

ŁÓDZKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE
90–505 Łódź, ul. M. Skłodowskiej-Curie 11
tel. 42 66 55 459, fax 42 66 55 464
sprzedaż wydawnictw: tel. 42 66 55 448
e-mail: biuro@ltn.lodz.pl
<http://www.ltn.lodz.pl/>; <http://sklep.ltn.lodz.pl>

REDAKCJA NACZELNA WYDAWNICTWA ŁÓDZKIEGO TOWARZYSTWA NAUKOWEGO
Wanda M. Krajewska (redaktor naczelny), Henryk Piekarski, Jan Szymczak, Edward Karasiński

REDAKTOR NACZELNY/EDITOR-IN-CHIEF

Jarosław Pluciennik

REDAKCJA/EDITORS

Craig Hamilton, Joanna Jabłkowska, Michał Wróblewski

REDAKCJA TEMATYCZNA/THEME EDITORS

Agnieszka Izdebska, Danuta Szajnert

SEKRETARZ/SECRETARY

Agnieszka Śliz

RADA REDAKCYJNA/ADVISORY BOARD

Uszula Aszyk (Warszawa), Mária Bátorová (Bratislava), Włodzimierz Bolecki (Warszawa), Hans Richard Brittnacher (Berlin), Grzegorz Gazda (Łódź), Margaret H. Freeman (Heath, MA), Marja Härmänmaa (Helsinki), Bogumiła Kaniewska (Poznań), Anna Kędra-Kardela (Lublin), Ewa Kraskowska (Poznań), Vladimir Krysinski (Montréal), Erwin H. Leibfried (Giessen), Anna Łebkowska (Kraków), Danuta Opacka-Walasek (Katowice), Ivo Pospíšil (Brno), Charles Russell (Newark, NJ), Mark Sokolyanski (Odessa-Lübeck), Dariusz Śnieżko (Szczecin), Reuven Tsur (Jerusalem)

RECENZENCI W ROKU 2014/REVIEWERS FOR 2014

Izabella Adamczewska, Anna Bednarczyk, Tamara Brzostowska-Tereszkiewicz, Tomasz Cieślak, Artur Gałkowski, Marja Härmänmaa, Agnieszka Izdebska, Bogumiła Kaniewska, Leszek Karczewski, Agnieszka Karpowicz, Anna Kędra-Kardela, Lech Kolago, Ryszard Koziołek, Anna Krajewska, Alina Kwiatkowska, Wojciech Kunicki, Magdalena Lachman, Erwin Leibfried, Natalia Lemann, Małgorzata Leyko, Piotr Michałowski, Robert Pallba, Krystyna Płachcińska, Mateusz Poradecki, Danuta Opacka-Walasek, Alina Orłowska, Marek Ostrowski, Katarzyna Sitkowska, Dariusz Skórczewski, Dariusz Śnieżko, Paweł Pieniążek, Ivo Pospíšil, William Powers

REDAKCJA JĘZYKOWA/LANGUAGE EDITORS

Stephen Dewsbury, Craig Hamilton, Reinhard Ibler

Wydano z pomocą finansową Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego

Copyright by Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2014

Printed in Poland

PL ISSN 0084-4446

Nakład 200 egz., wyd. I, wersja drukowana pierwotna

OKŁADKĘ ZAPROJEKTOWAŁ: Paweł Więckowiak

SKŁAD I REDAKCJA TECHNICZNA: Maryla Błońska

DRUK: 2K Łódź sp. z o.o. ul. Płocka 35/43, Łódź

www.2k.com.pl; 2k@2k.com.pl

Czasopismo jest indeksowane w bazie Copernicus i znajduje się na liście ministerialnej czasopism punktowanych.

Artykuły czasopisma w elektronicznej wersji są dostępne w bazach ERIH, CEEOL, CEJSJH, EBSCOhost oraz na portalu IBUK.

SPIS TREŚCI | CONTENTS

Od redakcji7

ROZPRAWY | ARTICLES

Piotr Michałowski — Po co się pisze pastisze? 11

Artur Hellich — Jak rozpoznać pastisz (i odróżnić go od parodii)? 25

Maria Tarnogórska — Parodia w służbie nonsensu.
Przypadek Stanisława Barańczaka 39

Elżbieta Sidoruk — Niejednoznaczny status tekstu parodiowanego
w dyskursie satyrycznym. 53

Agnieszka Gajewska — Parodie, pastisze i recykling w prozie Stanisława Lema 65

Małgorzata Leyko — Teatr jako sztuka (systemowego) przepisywania. 77

Marcin Wołk — Autografia i powtórzenie 89

Agnieszka Czyżak — Przepisywanie siebie, przepisywanie obcości
– przypadek Zyty Oryszyn 99

Joanna Grądziel-Wójcik — „Życie z kropką u nogi”.
Poetyckie renarracje Wisławy Szymborskiej 111

Agnieszka Karpowicz — Powiedziane – zasłyszane – zapisane.
Przepisywanie „z życia” w literaturze polskiej lat siedemdziesiątych XX wieku. 123

Zbigniew Kopeć — Syberia przepisana 139

Przemysław Pietrzak — Reportaże, podręczniki i „kartki z podróży”,
czyli przepisywanie gatunków w *Faraonie* Bolesława Prusa. 149

Bożena Tokarz — Świadomość formy w powieści Jacka Dukaja *Inne pieśni*. 163

Elżbieta Konończuk — Powieść geohistoriograficzna.
Międzydyskursywna przestrzeń *Koncertu Wielkiej Niedźwiedzicy* Jerzego Limona 177

Natalia Lemann — „Cichosza. Nie ma Mickiewicza i nie ma Miłosza”
– alternatywna historia literatury 187

MATERIAŁY DO „SŁOWNIKA
RODZAJÓW LITERACKICH”

MATERIALS TO „THE COMPANION
OF THE LITERARY GENRES”

Apokryf literacki (Danuta Szajnert). 203

STRESZCZENIA

ABSTRACTS

Po co się pisze pastisze?

Artykuł jest próbą analizy przyczyn i celów pisania pastiszu. Autor zestawia teorię gatunku z własną praktyką pastiszowania. Porównanie definicji ze słowników terminów literackich angielskich, francuskich, rosyjskich i polskich oraz opracowań teoretycznoliterackich pozwala dostrzec zarówno podobieństwa, jak różnice ujęć — także związków gatunku z parodią. Wyprowadzone z tych źródeł uogólnienie pozwala sformułować własną definicję: pastisz jest interpretacją cudzego tekstu, dokonaną bez użycia metalanguage. Jego cele mogą być różne, zarówno poważne, jak i ludyczne: 1) sposób interpretacji dzieła oryginalnego, 2) demonstracja mistrzowskiego opanowania cudzego stylu, 3) wykorzystanie wygasłej poetyki, 4) sposób przezwyciężenia wpływu innych dzieł na własne, 5) rekonstrukcja cudzego dzieła nie ukończonego lub uszkodzonego, 6) wykorzystanie cudzego stylu do wypracowania własnej poetyki autorskiej. Prócz tego istnieje kilka strategii ujawniania mistyfikacji lub jej utajania, które zostają nazwane strategiami: apokryfu, kontynuacji, hipotezy i rekonstrukcji. Na koniec pastisz zostaje uznany za sprawdzian literackości literatury.

What for are written pastiches?

Author tries to explain what are reasons and goals of writing pastiches. He compares theory with his own practice of this form, because moreover writes pastiches himself. First he compares some definitions from English, French, Russian and Polish dictionaries of literary terms and from theoretical treatises (with the theory of parody too). Analysing their similarities and differences he offers his own definition: pastiche is an interpretation of someone else's creation, which is made without using metalanguage. Its goals may be serious or amusing: 1) manner of research and interpret of genuine work, 2) manner of proof of mastery of someone else's style, 3) to take an advantage of past poetics, 4) to overcome influence of another writer, 5) to reconstruct the genuine work which is not finished by his author or is not complete, 6) to use someone else's style for own goal, sometimes contradictory to original work. Except them in this article are presented some strategies to show or conceal the falsification in pastiche. There are strategies of apocryph, of continuation, of hypothesis and of reconstruction. Moreover pastiche can be used as a test of essence of literature.

Jak rozpoznać pastisz (i odróżnić go od parodii)?

Pastisz może być — i bywał — pojmowany na trzy rozmaite sposoby: jako gatunek, jako odmiana stylizacji oraz jako odrębna kategoria estetyczna. Z różnymi definicjami tego zjawiska wiążą się różne oceny jego walorów artystycznych. Zwracając uwagę na pewne nieścisłości w genologicznych ujęciach pastiszu (reprezentowanych tu głównie przez koncepcję Stanisława Balbusa), opowiadam się za rozpatrywaniem pastiszu na płaszczyźnie estetycznej, nie zaś stylistycznej. Nie wydaje mi się jednak słuszne definiowanie go w opozycji do parodii, co czynią Linda Hutcheon i Ryszard Nycz. Opierając się na analizach prozy Marcela Prousta i Doroty Masłowskiej, przedstawiam tezę, że pastisz i parodia są nie tyle strategiami opozycyjnymi, co raczej pokrewnymi; nierzadko wręcz trudnymi do odróżnienia.

How to recognize pastiche (and distinguish it from parody)?

So far, pastiche has been criticized as a sign of unoriginality and epigonism of postmodern artists, marginalized as a niche, elite phenomenon and cherished as the most perfect form of contemporary art. Differences in the perception of pastiche are due to the fact that everyone defines it differently: as a genre, as a kind of stylization or as an aesthetic category. I agree that a pastiche — like a parody — should be considered as a distinct aesthetic strategy. I do not think, however, that pastiche and parody make clear and rigid opposition. Analysis of examples of literature — from Marcel Proust to Dorota Masłowska — prove that these strategies are closely related and usually occur in hand.

Parodia w służbie nonsensu. Przypadek Stanisława Barańczaka

Artykuł stanowi próbę analizy niezwykle różnorodnego i bogatego repertuaru form parodystycznych obecnych w twórczości nonsensowej Stanisława Barańczaka. Obiektem prowadzonej przez autora gry parodystycznej stają się z jednej strony utwory klasycznej literatury angielskiej, jak np. limeryki Edwarda Leara, które zyskują nową postać w wyniku zastosowania wyrafinowanej strategii przekładowej, z drugiej zaś — podstawowy kanon dzieł literatury polskiej (teksty Kochanowskiego, Mickiewicza, Słowackiego, Norwida czy Broniewskiego), dobrze znany rodzimemu wykształconemu odbiorcy (*Bóg, Trąba i Ojczyzna. Słoń a Sprawa Polska oczami poetów od Reja do Rymkiewicza*, 1995). Istnienie tego podstawowego dla lektury poziomu nawiązań intertekstualnych sprawia,

iż nonsens Barańczaka posiada wyraźnie intelektualny charakter, przypominając pod wieloma względami tzw. *in-jokes*, adresowane do dość wąskiej „wspólnoty śmiechu”. Szczególną odmianą stosowanych przez autora zabaw intertekstualnych jest parodia dyskursu naukowego, której imponujący przykład to „prywatna teoria gatunków literackich”, zawarta w książce *Pegaz z dębiał. Poezja nonsensu a życie codzienne: Wprowadzenie w prywatną teorię gatunków* (2008). Wśród wykreowanych przez Barańczaka gatunków znalazły się m.in. alfabeton, występujący w formie pełniącej funkcje mnemotechniczne parafrazy, jak w przypadku monologu Hamleta, w którym następujące po sobie wersy składają się ze słów reprezentujących kolejne litery alfabetu, co ma ułatwić aktorom pamięciowe opanowanie tekstu, czyz mankofon (odmiana mankamętu), czyli wersja znanego utworu literackiego pozbawiona głosek nastrożających trudności ludziom z wadami wymowy, jak słynny sonet *Burza* Mickiewicza z poddaną ekstrakcji głoską „r”. Przedstawiona wielość i różnorodność stosowanych przez autora form parodystycznych prowadzi do wniosku, iż przyjęte przez badaczy rozumienie nonsensu jako nie tyle braku, co parodii sensu zyskuje szczególne potwierdzenie w dziedzinie współczesnego nonsensu „intelektualnego”, reprezentującego czysto humorystyczną, stworzoną dla celów ludycznych, odmianę intertekstualności.

Parody's role in nonsense: the case of Stanisław Barańczak

This article presents the work of Stanisław Barańczak as a spectacular example of using parody in modern nonsense literature. In the case of Barańczak, broadly conceived parody turns out to be an omnipresent device that lends a distinctive and original character to his nonsense texts. The author's parodic play is based, on the one hand, on classic nonsense poetry of English literature (Edward Lear), an object of sophisticated re-writing in translation, and on the other hand, on the Polish literary canon easily recognizable by the educated reader. Thanks to this level of intertextuality, nonsense gains an intellectual form as well as an in-joke function. The special domain of Barańczak's work is nonsensical parody of academic discourse resulting in his 'private theory of literary genres' contained in *Pegaz z dębiał* (1995) and supplemented by a long register of newly invented nonsense genres ('mnemonic paraphrase' such as Hamlet's Soliloquy, its beginning lines successively following alphabetic order to facilitate role learning by actors or 'mankofon', a literary text free from 'difficult' sounds and meant for people with speech impediments). The proliferation and variety of parodic techniques in Barańczak's work leads to the conclusion that the definition of nonsense as a parody of sense finds a convincing confirmation in modern intellectual nonsense, being a remarkable variant of pure humorous intertextuality.

Niejednoznaczny status tekstu parodiowanego w dyskursie satyrycznym

Przedmiotem analizy w artykule jest relacja między parodią i satyrą. Odwołując się do, zaproponowanej przez Paula Simpsona w *On the Discourse of Satire*, koncepcji satyry jako praktyki dyskursywnej, autorka wskazuje na przyczyny nieporozumień interpretacyjnych wynikających z zastosowania parodii w tekście satyrycznym. Jej zdaniem parodia utrudnia identyfikację intencji satyrycznej, zwłaszcza wtedy, gdy obiektem parodii jest tekst literacki o wysokich walorach artystycznych. W niektórych przypadkach niemożliwe okazuje się jednoznaczne rozstrzygnięcie, czy parodiowany tekst służy jedynie satyrycznemu ukazaniu pewnych aspektów rzeczywistości pozaliterackiej, czy jest również obiektem krytyki.

The ambiguous status of a parodied text in satirical discourse

The subject of analysis in this article is a relation between parody and satire. With reference to the concept of satire as a discursive practice proposed by Paul Simpson in his work *On the Discourse of Satire*, the author points out the reasons for interpretative misunderstandings caused by the application of parody in a satirical text. She claims that parody makes it difficult to identify a satirical intention, especially when the object of parody is a literary text of great significance. In certain cases it seems impossible to decide unambiguously whether a parodied text is only used to satirize some aspects of non-literary reality or is also a satirical target itself.

AGNIESZKA GAJEWSKA
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Parodie, pastisze i recykling w prozie Stanisława Lema

Artykuł dotyczy pierwszego opublikowanego zbioru opowiadań Stanisława Lema, zatytułowanego *Sezam* z 1954 roku. Szczegółowa interpretacja cyklu skupia się na przedstawieniu strategii pisarskich stosowanych przez Lema, które umożliwiły sparodiowanie prozy produkcyjnej i antyimperialistycznej jeszcze w czasach stalinowskich. Autorka artykułu wskazała przy tym na politycznie wyrotowe znaczenie *Sezamu*, umieszczając zbiór wśród utworów zapowiadających odwilż. Ponadto w interpretacji opisane zostały środki stylistyczne (m.in. hiperbola) umożliwiające podjęcie gry z cenzurą, która nie dostrzegła w tym pierwszym zbiorze opowiadań ironicznego dystansu. Artykuł dowodzi, że krytyka imperialnej polityki USA w krótkich opowiadaniach Lema stała się jednocześnie krytyką zimnowojennej polityki ZSRR.

Parody, pastiche and recycling in Stanislaw Lem's prose

The article analyzes ways in which Stanislaw Lem's short stories collected in *Sesam i inne opowiadania* [*Sesame and Other Stories*] (first published in 1954) are a parody and satire on the imperialistic policies of both the USA and the Soviet Union. Parody and satire are discussed against a comparative background of specific examples of contemporary Polish and foreign literary works and with reference to the findings of Polish and international literary studies. As a result, the author postulates in the article that new politically subversive meanings of the stories unravel. Another issue considered in the analysis is Lem's dexterous play with censorship by means of irony and parody (especially by hyperbolizing) thanks to which Polish censorship completely failed to decipher this double-dealing. The author comes to the conclusion that the criticism of imperial politics of the US in Lem's short stories in question turns out to be a critique of the cold war politics of the Soviet Union as well.

MAŁGORZATA LEYKO

Uniwersytet Łódzki

Teatr jako sztuka (systemowego) przepisywania

Tekst w teatrze jest bytem specyficznym. Nie jest w niego wpisana żadna zakodowana interpretacja, stąd każda realizacja sceniczna tego samego tekstu, dokonująca przekładu wyjściowego projektu na inne środki teatralne, musi się jawić jako pisanie innego tekstu, o inaczej rozłożonych akcentach, sensach etc. Artykuł dotyczy przypadków wprowadzania zmian w tekście, które są wymuszane przez system. Z jednej strony chodzi tu o systemy zewnętrzne wobec teatru — system władzy i cenzury, z drugiej zaś o kompleksowe oddziaływanie systemów, których elementem jest teatr w danej sytuacji estetycznej, określanej m.in. przez organizację teatru, konwencję estetyczną, zdolności percepcyjne odbiorcy. Problem ten zostanie przedstawiony na przykładzie niemieckiego teatru narodowego pod koniec XVIII wieku i porównany z analogiczną fazą rozwoju teatru polskiego.

Theatre as the art of (system) rewriting

The text in the theatre is a specific rationale. There is no encoded interpretation behind it, thus each staging of the same text that translates the initial project into other theatre means of expression must appear to be like writing the text again, with different accents, meanings, etc. The paper is concerned with situations when the text is subject to some changes which are forced by the system. On the one hand, it relates to systems which are external towards the theatre — the system of political power and censorship, on the other hand, it concerns the complex impact of systems whose element is the theatre in a given aesthetic situation, defined i.a. by theatre organisation, aesthetic convention, the viewer's perceptive capacity. That issue will be presented by example of the national German theatre at the end of the 18th century and compared with the corresponding phase of the development of the Polish theatre.

Autografia i powtórzenie

Przedmiotem artykułu jest dialektyka oryginalności i powtarzalności we współczesnych wypowiedziach autograficznych (czyli autobiograficznych w najszerszym, transgatunkowym i transdyskursywnym sensie tego terminu). Ideologia autobiografizmu oparta jest na kulcie jednostkowości i wyjątkowości (w tym samym stopniu życia, co tekstu), jednak jej realizacji odznaczają się dużym nasyceniem powtórzeniami — zarówno w wewnętrznym porządku twórczości danego autora (repetycje postaci, ich typów i wzajemnych relacji, miejsc, sekwencji zdarzeń, motywów tematycznych; autocytaty i autonawiązania), jak i w porządku zewnętrznym (powielanie konwencjonalnych wzorców wypowiedzi, chwytów retorycznych, naśladownictwo struktur tekstowych i schematów egzystencjalnych, nawiązania intertekstualne różnego typu, cytaty z rzeczywistości). Część z tych powtórzeń ma naturę intencjonalną, inne są mimowolne. Ich występowanie leży u podstaw zasadniczego dylematu twórczości autograficznej, uwidocznionego w zestawieniu skrajnych tez: „Wszystko, co nie jest [...] autobiografią, jest plagiatem” (C. González-Ruano) oraz „Istnienie jest plagiatem” (E. M. Cioran).

Autography and repetition

The paper discusses dialectical tension between originality and repeatability in modern and post-modern autography (i.e. autobiography, or self-writing, in the broadest, trans-generic and trans-discursive sense of the term). The ideology of self-writing is based on the cult of individuality and exceptionality of life and text. Nevertheless, its realizations are inevitably marked by repetition and reproduction, both in the inner realm of given authors's oeuvre (recurring characters and relations between them, reappearing places, events and themes; self-intertextuality) and in the outer contexts (replicating conventional discourse and existential patterns, imitating textual or rhetorical structures, different forms of intertextuality).

Przepisywanie siebie, przepisywanie obcości — przypadek Zyty Orszyn

Artykuł stanowi próbę rozpoznania nadrzędnej problematyki prozy Zyty Orszyn, odnajdywanej w jej powieściach (napisanych przed rokiem 1989 *Czarnej iluminacji* i *Madam Frankensztajn*) a szczególnie w opowiadaniach zebranych w tomie zatytułowanym *Ocalenie Atlantyd*, wydanym w 2012 roku. Najważniejszym tematem wszystkich jej utworów okazuje się obcość, silne odczucie nie-przynależenia do miejsc, czasów, wspólnot czy związków międzyludzkich. Przez cały okres swojej artystycznej ewolucji Orszyn przepisywała ten temat w najrozmaitszych wariantach, przepisując tym samym „siebie”, to znaczy własną biografię, doświadczenia, emocje, wspomnienia. Autorka przekonuje, iż poznawanie tajników własnej tożsamości jest możliwe dzięki uruchomieniu empatii (w wymiarze ludzkim i artystycznym) i podejmowaniu wciąż od nowa prób zrozumienia trudnych relacji z Innymi.

Rewriting oneself, rewriting strangeness — Zyta Orszyn's case

The article is an attempt at sketching the main problem of Zyta Orszyn's prose, her novels (written before 1989 *Black illumination* and *Madam Frankensztajn*) and especially stories collected in volume titled *Salvation of Atlantis*, edited in 2012. The most important theme of all her works is strangeness, strong feelings of not belonging to any places, moments of history, communities or relationships. During whole artistic evolution Orszyn rewrote this theme in many different ways, so she also rewrote herself that is to say her own biography, experiences, emotions and recollections. The author convinces that the opportunity to recognition oneself identity is to activate human and artistic sensibility and to try to understand every difficult relations with Others.

„Życie z kropką u nogi”. Poetyckie renarracje Wisławy Szymborskiej

Wiersze Wisławy Szymborskiej cechuje narracyjny sposób widzenia świata zderzony z poetycką formą. Opowiadanie wiąże się tu bowiem z odkrywaniem i rozumieniem rzeczywistości oraz kształtowaniem własnej tożsamości. Artykuł pokazuje rodzaje i ewolucję technik narracyjnych Szymborskiej, podkreślając ich poznawczy i etyczny wymiar. Jej poezja jest tu rozumiana jako indywidualna renarracja wielkiej opowieści życia, która niczego nie wyjaśnia i nie porządkuje, jest jednak konieczna, by podmiot mógł istnieć świadomie. Gest narracyjny poetki stanowi zarazem gest autorefleksyjny i ma wymiar metafizyczny, stając się wyrazem sprzeciwu wobec nicości.

„Living with a full stop at one's feet”. Poetic re-narrations of Wisława Szymborska

The narrative way of seeing the world confronted with the poetic form is characteristic of Wisława Szymborska's poems. A short story is not only linked with discovering and understanding the reality but also with creating the individual identity. The article presents the variety of types and the evolution of Szymborska's narrative techniques emphasizing their cognitive and ethical sphere. Her poetry is understood as the individual re-narration of the great story of life, which neither explains nor organises anything, yet is necessary for the lyrical subject to exist consciously. The poet's auto-reflective narrative gesture adds to the metaphysical dimension and as such simultaneously becomes the expression of opposition to nothingness.

Powiedziane — zasłyszane — zapisane. Przepisywanie „z życia” w literaturze polskiej lat siedemdziesiątych XX wieku

Tekst jest próbą odpowiedzi na pytanie, dlaczego w latach siedemdziesiątych XX wieku w literaturze polskiej wielu twórców odwoływało się do języka potocznego, czasem sugerując wręcz, że ich utwory artystyczne są w całościowym lub częściowym zapisem gotowych, zasłyszanych wypowiedzi lub całych opowieści tak zwanych zwykłych ludzi. Jakie pytania stawiała tamta rzeczywistość, skoro odpowiedzią na nie stawał się potoczny język mówiony, a codzienne wypowiedzi miały urastać do rangi literatury? Zestawienie ze sobą trzech wyrazistych, choć różnych znaczeniowo, przypadków (Miron Białoszewski, Janusz Anderman, Ryszard Schubert) stosowania techniki „przepisywania” literatury z życia i zapisywania „żywej mowy” ukazuje wachlarz możliwości i znaczeń, jakie niesie ta technika, jednocześnie wydobywa jej egzystencjalne i kulturowe sensy.

Said — heard — written down. Written “by life” in the Polish literature of the seventies of twentieth century

The text is an attempt to answer the question why in the seventies of the twentieth century in Polish literature, many authors referred to the everyday language, sometimes even suggesting that their artistic works are integrally or partially record of complete spoken utterances or entire stories of so-called “ordinary people”. What questions did that reality put, since the answer was everyday spoken language, and the daily utterances have escalated to the level of literature? The combination of the three distinct, but different in meaning (Miron Białoszewski, Janusz Anderman, Ryszard Schubert) the uses of the technique of “rewriting” of literature and saving “living speech” shows the range of possibilities and meanings posed by this technique and at the same time it brings out its existential and cultural meanings.

Syberia przepisana

W latach trzydziestych, między innymi na łamach „Sybiraka”, kwartalnika związanego z obozem Piłsudskiego, pojawiło się pojęcie literatury i powieści syberyjskiej mające zarówno charakter postulatyczny jak i opisowy. W dużej części dotyczyło fikcyjnych utworów literackich, które nie koncentrowały się na męczeństwie Polaków, ale przedstawiały Syberię jako zwykłą krainę geograficzną o nieograniczonych walorach przyrodniczych i gospodarczych. Taka literatura miała sprawić, że Syberia przestanie być kojarzona z cierpieniem Polaków. Pojęcie powieści syberyjskiej obejmowało utwory o różnych walorach artystycznych i różnej przynależności gatunkowej, a ich akcja rozgrywała się na Syberii. Właśnie temu zjawisku poświęcony jest niniejszy artykuł.

Siberia rewritten

In the thirties a concept of a Siberian literature and novel, revealing not only an aspirational but a descriptive character as well, emerged on the quarterly published “Sybirak”, a periodical connected with Piłsudski’s supporters. To a great part it concerned fictional literary works which did not concentrate on the Polish martyrdom but presented Siberia as an ordinary geographic land with unlimited natural and economic values. Such a literature was meant to stop readers from associating Siberia with the martyrdom of Polish citizens. The concept of a Siberian novel included literary works of different artistic values and genres the action of which took place in Siberia. This very paper is devoted to this concept.

PRZEMYSŁAW PIETRZAK

Uniwersytet Warszawski

Reportaże, podręczniki i „kartki z podróży”, czyli przepisywanie gatunków w *Faraonie* Bolesława Prusa

Artykuł dotyczy gatunkowych i stylistycznych związków między powieścią *Faraon* Bolesława Prusa a dziewiętnastowiecznym piśmiennictwem poświęconym starożytnemu Egiptowi Monografie, podręczniki, reportaże, artykuły gazetowe występują tu nie tyle jako źródła wiedzy, ile jako gatunkowa matryca wypracowana przez i dla człowieka Zachodu, umożliwiająca mu pisanie i czytanie o staroegipskiej cywilizacji. Szczególną uwagę poświęca autor roli prasy, zwłaszcza „Tygodnika Ilustrowanego”, gdzie Prus publikował swą powieść. Dziewiętnastowieczne czasopismo, zdaniem autora, nie jest wyłącznie miejscem publikacji utworu literackiego. Zawarte w nim teksty wchodzi z nim w rozmaite relacje stylistyczne, gatunkowe i poznawcze. „Tygodnik Ilustrowany” pośredniczył między *Faraonem* a piśmiennictwem egiptologicznym poprzez szereg artykułów popularyzujących.

Reportages, Handbooks and Travel Journals. Rewriting of the Genres in *Pharaoh* by Bolesław Prus

The paper examines generic and stylistic relations between the novel *Pharaoh* by Bolesław Prus and the 19th century writings devoted to the ancient Egypt. Monographs, handbooks, reportages, newspaper articles are considered not so much the sources of the knowledge as the sort of generic matrix elaborated for people of the West to write and read on the Egyptian civilisation. The author discusses several connections between *Pharaoh* and the content of "Tygodnik Ilustrowany", a weekly where the novel was published. The 19th century press is considered here not a merely medium for a novel in serial nor even a simple source of ideology, but also a network of generic and thus cognitive instruments necessary for a novelist.

BOŻENA TOKARZ
Uniwersytet Śląski

Świadomość formy w powieści Jacka Dukaja *Inne pieśni*

Historia opowiedziana przez Jacka Dukaja w powieści *Inne pieśni* koncentruje się wokół kategorii formy jako porządku istnienia, myślenia, działania i postrzegania. Autor świadomie podejmuje Gombrowiczowską koncepcję Formy, uaktualniając ją w kontekście odkryć nauki i w filozofii, na co pozwala mu popularna i pojemna forma gatunkowa *fantasy*. Poza obecnością w powieści różnych konstrukcji gatunkowych jej struktura opiera się na mechanizmach mentalnych, którymi posługują się inne dziedziny poznania, fizyka i genetyka. W czasie lektury czytelnik dochodzi do przekonania, że forma stanowi zarówno odbicie mechanizmów poznawczych, jak i sama staje się narzędziem poznania i rozumienia. Powtórzenie schematu literackiego (np. gatunku) określa strategię twórcy i nie prowadzi do powstania kliszy, lecz jest innowacyjne poznawczo, artystycznie i estetycznie. Wykorzystując, wydawałoby się przeciwne rodowody (*fantasy* i ideę Formy Gombrowicza), Dukaj zawiera pakt z odbiorcą. Prowadząc go w labirynty ludzkiej świadomości, zawiesza niewiarę, by pobudzić pracę myśli lub zwielfokrotnić jego życie w imaginacji powtórzenia.

Awareness of Form in the Novel *Other Songs* by Jacek Dukaj

Jacek Dukaj's prose is placed at the borderlines of literary genres, among science fiction, fantasy, saga, and forms of re-written, re-factional literature. It is governed by two mental mechanisms: the "game of make-believe" and the game with a reader and the philosophical awareness of Form. The creative re-writing occurring in the novel *Other Songs* is based on reference to the battle fought between Synthesis and Analysis from *Ferdynand* by Witold Gombrowicz, to Aristotelean conjectures on Form and Matter, maybe also to Paul Dirac's physics and the electronic visions of penetration and dispersal, which are revealed by the short story *The Cathedral*, adapted for the screen by Tomasz Bagiński.

Powieść geohistoriograficzna. Międzydyskursywna przestrzeń *Koncertu Wielkiej Niedźwiedzicy* Jerzego Limona

Artykuł jest interpretacją powieści Jerzego Limona *Koncert Wielkiej Niedźwiedzicy. Kantata na jedną ulicę, siedem gwiazd i dwa głosy*, będącej przykładem literatury zwrotu topograficznego. Powieść opowiada historię ulicy w Sopocie, przy której mieszka autor-narrator. Powieść określam mianem geohistoriograficznej, gdyż autor przedstawia w niej przestrzeń miasta — konkret geograficzny — jako tekst-palimpsest, w którym, warstwa po warstwie, odczytuje przeszłość.

The geohistoriographic novel. Interdiscursive space of *Koncert Wielkiej Niedźwiedzicy* of Jerzy Limon

This article provides an interpretation of the novel of Jerzy Limon *Koncert Wielkiej Niedźwiedzicy. Kantata na jedną ulicę, siedem gwiazd i dwa głosy*, which is an example of the literature of the topographical turn. This novel tells stories of one street in Sopot (Haffner street), where the author-narrator lives. This novel implements not only the assumptions of geo-poetics but may also be called geohistoriographic, since the author presents a geographic concrete, the space of a city as a conveyor of historic knowledge, for the geographic space is for Limon the text in which one may read the past. The subject matter of the novel is a street fulfilling just the function of a text, or actually text-palimpsest, which is composed with layers of meanings recorded by particular historic eras.

NATALIA LEMANN
Uniwersytet Łódzki

„Cichosza. Nie ma Mickiewicza i nie ma Miłosa” — alternatywna historia literatury

Celem artykułu jest analiza wybranych przykładów alternatywnej historii literatury, obecnych w powieściach z gatunku historii alternatywnych oraz w naukowych pracach z zakresu historii literatury. Szczegółową analizę poprzedza zdiagnozowanie obecnego stanu historii literatury jako nauki, zwłaszcza w kontekście postulowanej od jakiegoś czasu konieczności gruntownej przebudowy tej dziedziny, otwarcia jej na nowe rejony badawcze i wezwania do postawienia zupełnie nowych pytań. Zdaniem autorki docie-

kania probabilistyczne mogą stać się dla historii literatury interesującym narzędziem badawczym, lub chociażby eksperymentem poznawczym, pozwalającym na pełniejsze zrozumienie natury procesu twórczego czy tak ważkich dla historii literatury kwestii, jak periodyzacja, formowanie się epok i prądów literackich oraz problemu determinizmu i przypadku w procesie historycznoliterackim. Szczególnie interesujące — i to zarówno dla historyków, jak i teoretyków literatury — może być wyobrażenie sobie alternatywnych biografii literackich. Analizie poddane zostaną tu m.in. następujące powieści z zakresu historii alternatywnych: *P's Correspondence* Nathaniela Hawthorne'a, *Maszyna różnicowa* Bruce'a Sterlinga i Williama Gibsona, *Muza dalekich podróży* Teodora Parnickiego, *Widma. Historia Polski bez Powstania Warszawskiego* Łukasza Orbitowskiego czy *Dumanowski* Wita Szostaka.

„Hush. Shh. There is no Mickiewicz and there is no Miłosz” — alternative history of literature

The aim of the article is to analyze the alternative history of literature presented in alternative history novels as well as in scholarly and journalistic studies in literary history. First, important proposals for renewing/reviving/modernizing and rethinking the scope and methodology of literary history, for opening it to new areas, asking new questions and reorganizing the structure and manners of writing it are discussed. It is suggested that probabilistic inquiry in the field of literary history may be seen as an important and innovative tool for understanding the nature of the creative process, the formation of movements in literary history and its periodization, and, last but not least, the nature of necessity and coincidence therein. For literary historians as well as for theoreticians of literature, imagining altered biographies of famous writers and poets may be an interesting experiment. The richest material for such counterfactual deliberations is provided by alternative history novels; therefore, the following works are analyzed — *P's Correspondence* by N. Hawthorne, *Different Engine* by W. Gibson & B. Sterling, *Muza dalekich podróży* by T. Parnicki, *Widma. Historia Polski bez Powstania Warszawskiego* by Ł. Orbitowski, *Dumanowski* by W. Szostak.